

Мета заняття. Ознайомити студентів із соціальними нормами та правом як особливим видом соціальних норм, ознаками, функціями та джерелами права. **Охарактеризувати** складові елементи системи права, суть та види нормативно-правових актів та їх систематизації; поняття та зміст правовідносин. **Удосконалювати** вміння логічно мислити, навички усних виступів, підготовки рефератів та повідомлень, аргументованого діалогу, уміння сприймати чужу думку, безболісно відмовлятися від свого хибного погляду. **Формувати** моральні пріоритети, які визнають людину найвищою цінністю, особистісні вольові риси. Сприяти **вихованню** доброзичливості, людяності, тактовності. Виховувати інтерес до знань, почуття гідності, відповідальності та обов'язку, громадянськості, поваги до прав інших людей, спрямувати пізнавальну активність студентів на самовдосконалення.

План

1. Право – особливий вид соціальних норм.
2. Поняття права та його ознаки. Функції права.
3. Джерела (форми) права.
4. Система права.
5. Нормативно-правові акти та їх види.
6. Систематизація правових актів.
7. Правовідносини: поняття, суб'єкти, об'єкти, зміст

Реферати:

1. Походження і розвиток права.
2. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного права.
3. Правові пам'ятки українського народу.
4. Основні сучасні концепції права.
5. Формування державно-правової думки в Україні.
6. Правові системи в сучасному світі

Питання для самостійного опрацювання:

1. Місце і роль права в системі соціальних норм.
2. Загальна характеристика основних галузей права.
3. Реалізація норм права.
4. Правова норма: поняття, структура.

Рекомендована література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.
2. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права, К.: 1997 с. 19-29, 100-112.
3. Правознавство: Підручник; За ред. В. В. Копейчикова. – 7-е вид., -К.: Юрінком Інтер, 2003. – с. 74-109.
4. Основи держави і права. Навч. посібник. під ред. Колодія А. М. І Олійника А. Ю. – К.: Либідь, 1997. – с. 27-38.
5. Правознавство: Навч. посібник / Т. В. Варфоломієва, В. П. Пастоков. – К.: Знання – Прес, 2001. – с. 40-58.
6. Правознавство. Тести для перевірки знань./ С.І. Куксенко. –

Черкаси, 2005. – с. 13-24.

7. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних спеціальностей /За ред. М. В. Цвіко, В. Д. Ткаченка, О. В. Тетришина – Харків: Право, 2002. – с. 333-348.

8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. – Харків: Консул, 2001 – с. 414-430.

9. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник, К.: Атака, 2001, с. 122-152.

1.Право – особливий вид соціальних норм.

Регулювання соціальних (суспільних) відносин здійснюється за допомогою *соціальних норм* — загальних правил поведінки людей.

Основна особливість соціальних норм полягає саме в тому, що вони є загальними правилами поведінки людей. Ці правила мають значення зразків і розповсюджуються на невизначений ряд випадків.

За сферою суспільних відносин виділяють: політичні, економічні, організаційні, естетичні і ін.

За способом встановлення виділяють такі *види соціальних норм*:

1) *норми права* — встановлені або санкціоновані державою загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, які породжують права і юридичні обов'язки;

2) *норми моралі* — правила поведінки, що виникають у суспільстві і забезпечені силою громадської думки, засновані на уявленнях про справедливість, добро, зло, гідність, совість;

3) *норми-звичаї (традиції)* — правила поведінки, що склалися історично і додержуються в силу звички;

4) *релігійні норми* — правила, що встановлені різними релігіями і обов'язкові для віруючих;

5) *корпоративні норми* — норми, що вироблені організаціями корпоративного типу (партіями, громадськими організаціями) і підтримуються ними і їх членами.

Найбільш значущими серед соціальних норм є норми права і норми моралі. У своїй основі правові норми мають моральний характер. Але якщо правові норми мають характер примушування, то сила моралі — в громадській думці. Для реалізації моральних норм не потрібна наявність особливого апарату; разом з тим такий апарат є необхідним для примусового проведення в життя правових норм.

2.Поняття права та його ознаки. Функції права.

В сучасній вітчизняній юридичній науці склалися три основні підходи до розуміння права: а) нормативний; б) соціологічний; в) етичний. Найбільш поширеним . таке розуміння права:

Право — це система загальнообов'язкових, формально визначених загальних норм (правил поведінки), які встановлюються і гарантуються і охороняються державою з метою впорядкування суспільних відносин.

Виникнення права пов'язане з виникненням держави. Його поява викликана тим же, чим і поява держави, організацією влади, здатної встановити юридичні норми і забезпечувати їх втілення в життя. Виникнення права зумовлене якісним ускладненням виробництва, політичного і духовного життя суспільства, виділенням особи як самостійного учасника суспільних відносин, а також формуванням держави, яка могла виконати такі задачі: а) забезпечити функціонування суспільства на більш високій, ніж первісне суспільство, стадії; б) закріпити і забезпечити індивідуальну свободу

особистості.

Природно, такі задачі не могли виконати норми-звичаї, характерні для первісного суспільства. Тому починає формуватися звичайне право, потім виникають прецедентне право, закони. Нарешті, починає складатися право, що являє собою волевиявлення держави і засіб регулювання суспільних відносин за допомогою норм.

Специфічні ознаки права

1. *Встановлюється або санкціонується державою.* Вираження норм в законах, інших визнаних державою офіційних джерелах (законах, судових прецедентах, санкціонованих звичаях, актах недержавних організацій, санкціонованих державою, тощо).

2. *Система норм.* Право існує як система норм — загальних правил, моделей поведінки

3. *Загальнообов'язковий характер.* (Обов'язкове для виконання всіма, а за порушення — покарання)

4. *Формальна визначеність* (норма права отримує зовнішнє словесне закріплення в статтях нормативних актів, чітко фіксує вид і міру можливої, належної або забороненої поведінки.).

5. *Загальний характер* (поширення на всіх учасників суспільних відносин, незалежно від їх волі і бажання).

6. *Охороняється державою* (загальні правила, які визнаються державою як правові, підтримуються державною владою).

Призначення права формулюється в юридичній науці в двох аспектах. Згідно першому аспекту, призначення права — виражати інтереси пануючого класу, служити засобом придушення, насильства по відношенню до інших класів. Другий аспект бачить призначення права в тому, щоб служити засобом компромісу, зняття суперечностей в суспільстві, бути інструментом управління справами суспільства. Звідси право потрактує як засіб згоди, поступок.

Головне призначення права — регулювати, упорядковувати суспільні відносини

Що стосується *функцій права*, то під ними розуміють витікаючі з його змісту і призначення основні напрями правової дії на суспільні відносини. Виділяють дві головні функції права — регулятивну і охоронну.

Регулятивна функція направлена на регулювання, впорядкування суспільних відносин, встановлення правил поведінки людей. В регулятивній функції виявляється головне призначення права — упорядковувати суспільні відносини.

Охоронна функція направлена на захист найважливіших для життя суспільства відносин. Дана функція має своєю задачею забезпечити вимоги законів, встановити режим законності в суспільстві.

Крім названих, право виконує деякі додаткові функції. До них можна віднести виховну, ідеологічну, інформаційну і ін.

До принципів права можна віднести: гуманізм, законність, демократизм, внутрішню узгодженість і ін.

3. Джерела (форми) права.

Під джерелом права сучасна юридична наука розуміє офіційні і інші способи вираження і закріплення норм права, встановлені державою або визнані нею офіційно-документальні форми виявлення і закріплення норм права, що надає їм юридичного, загальнообов'язкового значення; це — зовнішня форма виразу права.

Існує **чотири основних види джерел права**: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір.

Правовий звичай — це правило поведінки, якому держава надала

загальнообов'язкового значення і дотримання якого гарантувала своєю примусовою силою. *Санкціонований звичай як джерело (форма) права* властивий здебільшого давнім, середньовічним правовим системам. Держава санкціонує не всі звичаї, які існують в суспільстві, а тільки найз-начніші.

Правовий прецедент — це судове або адміністративне рішення з конкретної юридичної справи, якому надається загальнообов'язкове, юридичне значення. Таке рішення стає нібито зразком для розв'язання аналогічних справ. Це джерело (форма) права поширене в англосаксонській *правовій системі*.

Нормативно-правовий акт — це офіційний документ компетентних органів держави, що містить юридичні норми. Нормативні акти є *основним джерелом права України*, оскільки вони виходять з чітко визначених правотворчих органів, мають встановлені форму, порядок набуття чинності і сферу дії, чітко і однозначно формулюють зміст юридичних прав і обов'язків.

Як окреме джерело права існують **релігійні норми**, які ґрунтуються на релігійних переконаннях і грають велику роль в суспільствах, де та або інша релігія є офіційною, загальнодержавною.

Серед нормативно-правових актів виділяють *закони і підзаконні нормативно-правові акти*.

Нормативно-правовий договір — двостороння або багатостороння угода, яка містить норми права. Договори нормативного змісту — це документи, що закріплюють волевиявлення сторін з приводу прав і обов'язків і встановлюють коло і послідовність останніх, тобто добровільну згоду виконувати прийняті на себе зобов'язання. Нормативно-правовий договір — це основна форма (джерело) права в *міжнародному праві*.

4. Система права.

Система права є структурною організацією права, яка обумовлена об'єктивними умовами його існування і забезпечує внутрішню єдність і несуперечність права.

Система права — це внутрішня структура права, що охоплює всі діючі юридичні норми держави.

Система права включає декілька основних компонентів: галузі права, підгалузі, правові інститути і норми права.

Галузь права — це сукупність норм права, регулюючих якісно однорідну групу суспільних відносин. Вона відрізняється своєрідністю предмету і методу правового регулювання (конституційне, трудове право, цивільне, сімейне, кримінальне і ін.).

Предмет правового регулювання складають суспільні відносини, регульовані даною сукупністю норм права. Метод правового регулювання є сукупністю різних способів правової дії галузі права на суспільні відносини, що є предметом її регулювання.

Декількох близьких по характеру регулювання правових інститутів утворюють підгалузь права (у складі цивільного права існує авторське, патентне і ін.)

Правовий інститут — це складова частина галузі права, сукупність правових норм, регулюючих певний вид однорідних суспільних відносин, що є (трудовий договір, оплата праці, робочий час, час відпочинку. в трудовому праві і др).

Первинним елементом системи права є норма права — конкретне правило поведінки.

Під **нормою права** розуміється загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, встановлене державою як критерій правомірної або забороненої поведінки, і забезпечене державними засобами.

Прийнято виділяти три елементи складових норму права: гіпотезу, диспозицію і санкцію.

Гіпотеза — ця вказівка на умови і обставини, при яких реалізується дана норма. Диспозиція містить саме правило поведінки, права і обов'язку суб'єктів. Санкція є

вказівкою на несприятливі наслідки, які можуть наступити у разі недотримання розпоряджень диспозиції.

Норми права в зв'язку їх різноманітним характером класифікуються по різних підставах :

- 1) по ролі норми в механізмі правового регулювання (регулятивні, охоронні);
- 2) по суб'єктах правотворчості (Президент, парламент і ін.);
- 3) по предмету регулювання (конституційні, цивільні, трудові і ін.);
- 4) по характеру розпорядження, що міститься (уповноважуючі, зобов'язуючі, забороняючі);
- 5) по методу правового регулювання (імперативні, диспозитивні);
- 6) за часом дії (постійні, тимчасові);
- 7) по території дії (загальнонаціональні, місцеві);
- 8) по ролі в правотворчості (первинні, вторинні);
- 9) по дії на круг суб'єктів (загальні, спеціальні, виключають) і ін.

Основні критерії розмежування права на галузі: метод правового регулювання (сукупність прийомів і способів регулювання людської діяльності) і предмет правового регулювання.

Галузі права прийнято класифікувати на три *основні групи*:

- 1) *профілюючі галузі* (конституційне, цивільне, адміністративне, кримінальне, цивільно-процесуальне, кримінально-процесуальне право);
- 2) *спціальні галузі* (трудове, фінансове, банківське, податкове, сімейне, житлове, виправно-трудове право);
- 3) *комплексні галузі* (земельне, екологічне право).

Конституційне (державне) право закріплює основи державного і суспільного устрою, засади правового статусу громадян, порядок формування і компетенцію державних органів.

Цивільне право регулює майнові і пов'язані з ними особисті не-майнові відносини.

Адміністративне право регулює відносини, які складаються в сфері виконавчо-розпорядчої діяльності.

Кримінальне право визначає види суспільне небезпечних діянь (злочинів) і покарання, які застосовуються до осіб, що їх скоїли.

Цивільно-процесуальне право регулює: відносини, що виникають у ході розгляду цивільних справ судами; винесення і оскарження рішень.

Кримінально-процесуальне право регулює відносини, які виникають внаслідок порушення попереднього розслідування (досудо-вого слідства); судового розгляду карних справ; винесення і оскарження вироку суду.

Трудове право регулює відносини між працівником і власником **або** уповноваженим ним органом у трудових відносинах.

Фінансове право регулює відносини, які виникають під час надходження і розподілу грошових коштів державного бюджету.

Сімейне право регулює шлюбно-сімейні відносини і питання опіки і піклування.

Земельне право регулює відносини між державою і суб'єктами різних форм власності на землю.

5. Нормативно-правові акти та їх види. Систематизація правових актів.

Право знаходить свій зовнішній прояв у нормативно-правовому акті.

Нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави та встановлює, змінює чи скасовує правові норми.

Юридична сила нормативно-правового акта — внутрішня властивість нормативно-правового акта, зумовлена юридичним статусом і місцем органу, що його прийняв, у системі державних органів, залежить також від компетенції органу, якою він

наділяється державою за законом.

У залежності від юридичної сили нормативно-правові акти поділяються на закони і підзаконні нормативні акти.

Закон — це нормативний акт вищого представницького органу державної влади або безпосередньо самого народу, що регулює найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.

Ознаки закону

1. Закон видається тільки вищими представницькими органами державної влади (законодавчою владою) або приймається шляхом безпосереднього народного голосування (референдумом).

2. Закон регулює найбільш важливі суспільні відносини в економічній, політичній, соціальній, культурній і інших сферах життя суспільства.

3. Закон має вищу юридичну силу, що забезпечує його верховенство в системі нормативно-правових актів: усі інші правові акти мають відповідати розпорядженням закону; закон змінюється або відміняється тільки законами; закон знаходиться в сфері конституційного нагляду.

4. Закон — це акт, прийнятий в особливому порядку. Процедура прийняття законів має ряд самостійних стадій (етапів) і організаційно-технічних дій з прийняття законопроекту.

Види законів:

- Основний Закон (Конституція);
- конституційні закони;
- звичайні закони.

Конституція - закріплює основи цивільного суспільства і держави, правової системи і правового статусу громадян, державно-територіальний устрій, організацію органів державної влади і місцевого самоврядування.

Конституція є гарантом демократії (свободи і справедливості). Конституція — закон прямої дії: всі органи, посадові особи і громадяни при розгляді правових суперечок і конкретних справ можуть посилалися на норми Конституції. Приймається Конституція більшістю складу законодавчого органу.

В Україні прийняття законів є виключно компетенцією Верховної Ради України. Законотворчий процес регулюється Конституцією України і Регламентом Верховної Ради України, іншими законодавчими актами. Охорона Конституції забезпечується Конституційним Судом України.

Конституційні закони України - вносять зміни і доповнення до Конституції і становлять основу правової системи, приймаються 2/3 голосів від загальної кількості депутатів представницького органу.

Звичайні закони — це нормативні акти, що прийняті простою більшістю голосів депутатів і встановлюють засади регулювання в певній сфері суспільних відносин.

Розрізняють також закони як систематизовані акти (у формі кодексів, Основ законодавства) і закони, прийняті з окремих питань.

Усі інші нормативні акти приймаються на основі і на виконання законів і тому називаються підзаконними. Найбільш важливими під-законними нормативними актами є: укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, прийняті в межах їх компетенції; рішення органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади тощо.

Підзаконний нормативно-правовий акт – це документ компетентного органу держави, що приймається в межах його повноважень на основі та відповідно до закону.

Крім нормативно-правових актів, є також акти індивідуально-правові. Порівняємо

два правових акти. З одного боку, Земельний кодекс України, що регулює, зокрема, порядок надання земельних ділянок, і рішення Київської міської ради про надання земельних ділянок підприємствам для будівництва.

Систематизація нормативно-правових актів — це упорядкування діючих нормативно-правових актів, приведення юридичних норм до єдиної, узгодженої системи.

Систематизація здійснюється з метою усунення протиріч між нормативними актами, скасування тих, що припинили свою дію, забезпечення доступності законодавства для всіх громадян і організацій.

Систематизація законодавства здійснюється **двома основними способами**: кодифікацією та інкорпорацією.

Кодифікація — це спосіб систематизації законодавства, заснований на змістовній переробці і узгодженні певної групи юридичних норм, пов'язаних загальним предметом регулювання, і об'єднанні їх в єдиному новому нормативно-правовому акті. Така систематизація завжди має правотворчий і тому офіційний характер.

Види кодифікації: а) за обсягом — галузева, міжгалузева, спеціальна; *б) за формою вираження* — основи законодавства, кодекси, статuti, закони, положення тощо.

Найбільш відомий кодифікаційний акт — кодекс — єдиний законодавчий акт, що забезпечує детальне правове регулювання певної сфери суспільних відносин. Наявність кодексів — характерна риса більшості галузей права.

Статuti, положення — традиційна форма кодифікаційних актів, в яких визначається статус певного виду державних організацій і органів.

Інкорпорація — це спосіб систематизації законодавства, який заснований на зовнішньому упорядкуванні виданих нормативних актів без зміни їх змісту і результатом якого є збірники, де нормативні акти розташовуються в хронологічному порядку, за предметною ознакою тощо.

Види інкорпорації: а) за юридичним значенням — офіційна (підготовка і видання збірників правотворчими органами), неофіційна (підготовка збірників організаціями і особами); *б) за обсягом* — загальна, галузева, міжгалузева і спеціальна (по окремих інститутах галузі); *в) за критерієм об'єднання* — предметна (за предметом регулювання), хронологічна (за датами прийняття), суб'єктна (в залежності від органу, що видав корпоративні акти).

Своєрідний вид інкорпорації — **консолідація**, коли розрізнені акти з одного питання об'єднуються в єдиний новий акт, що приймається відповідним органом. У консолідованих актах нормативні розпорядження розміщуються в логічній послідовності і зазнають редакційної обробки, хоч зміни не вносяться. Консолідацію іноді вважають третім самостійним видом систематизації нормативно-правових актів.

6. Правовідносини: поняття, суб'єкти, об'єкти, зміст.

З правом пов'язаний цілий ряд понять, що широко вживаються в юридичній науці. Одне з перших місць посідає поняття правовідносин.

Правовідносини — це врегульовані нормою права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки, які забезпечуються державою.

Правовідносини відіграють величезну роль у нашому житті. Саме через них виявляється *головне призначення права* — *регулювати, упорядковувати суспільні відносини*.

Структура правовідносин — це сукупність елементів, що їх складають: суб'єкти правовідносин, об'єкти правовідносин, зміст правовідносин.

Суб'єкти правовідносин — це їх учасники (сторони), які відповідно до законодавства можуть виступати як носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

До них належать громадяни, іноземні громадяни, особи без громадянства

(індивідуальні суб'єкти); державні організації, суспільні об'єднання, приватні фірми тощо; колективні суб'єкти; органи держави.

Учасники правовідносин повинні володіти правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю).

Цивільна правоздатність – це здатність мати цивільні права і обов'язки.

Вона визначається за всіма громадянами незалежно від будь-яких обставин із моменту їх народження та припиняється через їх, смерть. В окремих випадках, передбачених законом (зокрема щодо права спадщини), охороняються також інтереси дитини, що зачата, але ще не народилася.

Правоздатність – це ще не права, а можливість їх мати.

Правоздатність – здатність громадянина бути суб'єктом права, мати права і обов'язки. Вона виникає у момент народження і припиняється смертю.

Для участі особи у цивільно-правових відносинах наявності в неї правоздатності замало. Для цього необхідна цивільна дієздатність.

Цивільна дієздатність – це здатність особи своїми діями набувати цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання. Виникає вона в повному об'ємі з настанням повноліття, тобто після досягнення 18 років.

Дієздатність — здатність індивіда своїми діями здійснювати права і обов'язки. Дієздатність виникає в повному обсязі із настанням повноліття, тобто з досягненням 18 років. До досягнення цього віку громадяни володіють частковою (до 14р.), неповною (до 18р.) дієздатністю.

Дієздатність = права + обов'язок + відповідальність

Таблиця “Дієздатність”

п/п	Вид дієздатності	Умови настання
.	Повна дієздатність	Мають особи з 18-річного віку (повноліття), із моменту одруження до настання 18 років.
.	Неповна дієздатність	Мають неповнолітні 14 – 18 років
.	Часткова дієздатність	Мають малолітні особи, які не досягли 14 років.
.	Обмежена дієздатність	Мають особи, які страдають на психічний розлад, зловживають спиртним або наркотичними засобами
.	Недієздатні особи	Мають особи, які внаслідок душевної хвороби або недоумства не можуть розуміти значення своїх дій або керувати ними.

Повна цивільна дієздатність дає право брати участь у всіх цивільно-правових відносинах. Її мають особи з 18-річного віку (повноліття), із моменту одруження до настання 18 років, може надаватися фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років та:

- працює за трудовим договором,
- записана матір'ю або батьком дитини,
- бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та

підкування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків або осіб, які їх замінюють, у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Суд може обмежити цивільну дієздатність, якщо особа:

- страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними;
- зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю у скрутне становище;

Особа, яка має обмежену цивільну дієздатність може вчиняти лише дрібні побутові правочини. Ті ж правочини, які виходять за межі дрібних побутових, (розпорядження майном, отримання зарплати, пенсії або інших видів доходів та розпорядження ними) можуть вчинятися лише за згодою піклувальника.

Обмеженість може мати тимчасовий характер.

Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, за шкоду, що завдано нею іншій особі.

Суд може визнати фізичну особу недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій або керувати ними.

Над недієздатною особою встановлюється опіка.

Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-який правочин.

Правочини від імені недієздатної особи та в її інтересах вчиняє її опікун.

Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною особою, несе опікун.

Регулювання цивільних відносин передбачає участь у них фізичної особи. Але можливе виникнення таких ситуацій, коли тривалий час немає відомостей про громадянина за місцем його постійного проживання. У таких випадках виникає необхідність спочатку оголосити особу безвісно відсутньою, а потім і померлою.

Законом передбачено поступове набуття неповнолітніми дієздатності. Адже зрозуміло, що наділити неповнолітнього повним обсягом цивільної дієздатності неможливо.

Малолітні особи до 14-річного віку мають право:

- учиняти лише дрібні побутові правочини, тобто правочини, які задовольняють побутові потреби особи і стосуються предметів, які мають невисоку вартість і відповідають її фізичному, духовному і соціальному розвитку (наприклад, повсякденні продукти харчування, шкільне приладдя...)
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняється законом.

Від їх імені правочини укладають батьки (усиновителі) або опікун.

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від 14 до 18 років включає правочини малолітньої особи, а також:

- право самостійно розпоряджатися своєю зарплатою або стипендією,
- здійснювати авторські або винахідницькі права;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб;
- самостійно вносити гроші на банківський рахунок, та розпоряджатися ним.
- право укладати інші правочини за згодою своїх батьків (усиновителів) або піклувальників.

За наявності достатніх підстав суд може обмежити право неповнолітнього самостійно

розпоряджатися своїм заробітком, стипендією та іншим доходом або позбавити цього права (наприклад, неповнолітній використовує усі кошти на придбання компакт-дисків...)

Неповнолітня особа несе відповідальність за шкоду, заподіяну іншим особам.

Окремий порядок встановлений законом щодо розпорядження неповнолітніми своїми батьківськими вкладами. Якщо сам неповнолітній вніс вклад на своє ім'я, то розпоряджається ним самостійно. Якщо вклад на ім'я неповнолітнього вносить інша особа, то після 14-річного віку розпоряджається сам неповнолітній, але за згодою батьків або законних представників. До досягнення малолітнім 14-річного віку розпоряджатися вкладом у його інтересах можуть батьки або інші законні представники.

Об'єкти правовідносин — це те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів правовідносин, те, з приводу чого виникають правовідносини.

Розрізняють такі види об'єктів правовідносин:

- речі (предмети матеріального світу);
- поведінка (дія, бездіяльність, а також їх результати);
- продукти духовної творчості (твори науки, літератури, мистецтва і тощо);
- особисті немайнові блага (ім'я, честь, гідність).

Зміст правовідносин складають суб'єктивне право і юридичний обов'язок і характеризуються синтезом юридичного і фактичного.

Суб'єктивне право — це міра можливої поведінки суб'єкта, яка надає йому можливість задовольнити свої потреби і яка забезпечена державою.

Юридичний обов'язок — міра обов'язкової поведінки суб'єкта права, встановлена для задоволення його інтересів і забезпечена державою.

Динаміка правовідносин залежить від юридичних фактів

Юридичні факти — це конкретні життєві обставини, передбачені правовою нормою, що викликають виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Вони носять багатоманітний характер і охоплюють всі види суспільних відносин, регульованих правом. Юридичні факти діляться на події і дії. Якщо події не залежать від волі людей, то дії скоюються по волі громадян. Дії бувають правомірними і неправомірними. Правомірні дії можуть бути юридичними актами або юридичними вчинками, неправомірні дії — провиною або злочинами.